

PULSZKY FERENCZ.

PUBLICISTIKAI DOLGOZATOK

Győr, 1888.

KIADJA GROSS GUSZTÁV.

TARTALOM.

	Lap
Egyház és állam	1
Város és megye	6
Rendjelek és rangemelések	11
A gentryről	17
Középbirtokosaink	22
A hitbizomány	27
Gentry és polgárság	33
Mágnásaink	38
A főrendek a jövőben (1885)	42
A kik dolgoznak	48
Ipar és földbirtok	52
A költségvetés alkalmából (1885)	57
Trefort miniszter levele	62
Földmivélésünk és az ipar	67
A párbaj	72

ELŐSZÓ.

Régi panasz, hogy a közönség most csak hirlapokat olvas, mert nincs annyi érkezése, hogy úgy mint az elébbi nemzedék, könyveket tanulmányozzon. De a hirlapirodalom is komolyabb lett, mint azelőtt volt s habár röviden, mégis sokszor alaposan meg szokta beszélni mindazon kérdéseket, melyek napi rendkerülnek s melyeknek megoldása a nemzet jövőjére befolyással bírhat. A hirlapi cikkek azonban, melyek a közfigyelmet egy bizonyos irányba téríteni igyekeznek, de a mellett inkább gondolatébresztők, mint kimerítőek, nem számíthatnak hosszú életre, a mint egy nap felvirulnak, úgy másnap elhervadnak, ha meztetsettek is, holnap mégis feledségbe merülnek. Hatásuk olyan, mint az esőcseppeké, melyek a virányt éltetik, de folytonosságuk által még a sziklán is nyomot hagynak. Ugyanazért komoly hazafiak sem tartózkodnak a hirlapírástól s nem tartják azon időt és szellemi erőt hiába elpazaroltnak, melyet hirlapi cikkek írására fordítanak.

*Barátim azt tartották, hogy azon számos czikk
őzt, melyekben a napi kérdéseket évek óta tárgya-
m, találatnak olyak is, melyek mint eszmeébresztő-
ség azon napokon túl is megtartják becsöket, melyek
en megjelentek. Megtizedeltem tehát őket s kiválasz-
ttam közülök e füzet számára azokat, melyekről
iszem, hogy általános érdekűek, s arra szolgálhat-
ak, hogy a közönség némely kérdések iránt tájékoz-
assa magát, melyek még most is napi renden van-
ak s nemzeti életünkre befolyással maradnak.*

Budapest, július 28-án 1888.

Pulszky Ferencz.

Egyház és állam.

Nincs az európai kontinensen ország, a hol a magas klerusnak fényesebb állása volna, mint nálunk. A bölcselkedő fejedelmek és a forradalom időszaka lezajlott anélkül, hogy a püspökök és káptalanok birtoka nemzeti javaknak jelentettek volna ki. Egyháznagyjaink világi tekintetben is nagy urak s a közvélemény kibékül ezen állapottal; nem kívánja változtatását, mert látja, hogy a püspöki kar hazafiságát még a gyanu sem veheti kétségbe.

Hogyha a régi időkben Beckensloher, mint esztergomi érsek, IV. Fridrichhez az egyházi kincsekkel Salzburgba megszökött, ha Vitéz János fellázadott Mátyás király ellen s idegen fejedelmet hitt be az országba, ha Kollonics I. Lipót alatt segédkezet nyújtott az alkotmány megsemmisítésére: főpapjaink a közelmúlt szomorú idők alatt

tettel és áldozattal kimutatták hűségöket, melylyel a hazához és alkotmányhoz ragaszkodtak. Általános tisztelet környezi tehát főpapjainkat; mindenki elismeri hazafiságukat, tudományosságukat, jótékonyosságukat.

Mióta törvényeink a bevett vallások jogegyenlőségét megállapították, megszűnt hazánkban minden vallásos viszály a keresztény felekezetek közt. A sérelmi időket már csak emlékezetből ismerjük s a míg Európának legnagyobb részében a kulturharcz dühöng, sőt Oroszországban valóságos üldözés gyakoroltatik a katholicismus ellen, addig nálunk a felekezetek egyesülnek a haza és szabadság szeretetében. A régi ellentét a különböző egyházak követői közt tökéletesen megszűnt; a vallási béke valahára beköszönt a keresztény egyházak közt.

Midőn tehát nálunk minden izgatás megszűnt, mely az egyházi javakat nemzeti javaknak igyekezett kijelenteni, midőn azok is, a kik nem tartoznak a katholika egyházhoz, készséggel elismerik a főpapok hazafiságát, áldozatkészségét és tudományos műveltségét, holott hazánkon kívül, hol a közvélemény, hol a kormány csaknem mindenütt ellentétben áll a klérussal: azt hinné az ember, hogy az

egyház érdeke is kívánná, hogy ezen állapot érintetlenül hagyassék meg. Az egyház azonban nem tud megfélekedezni harczairól; nem elégszik meg a mostani állapotokkal, melyek Európában jelenleg kivételt képeznek. Azt hiszi, hogy a ki megáll, az elmarad; azért megújítja tehát követeléseit s azon viszonyban, melyben az államhoz áll, új jogokat s nagyobb függetlenséget követel az államtól. Ugyanazért kiváló fontosságot tulajdonít a király kegyúri hatalmának s kívánja, hogy ezt ne az alkotmányos miniszter, hanem egyházférfiak által gyakorolja, különválasztva az alkotmányos és az apostoli királyt, sőt kilátásba helyezi az összeütközést az állam és egyház vezérelvei közt.

Alkotmányos országban a király nem gyakorolhatja jogait másképen, mint az alkotmányos miniszterek által; de a katolika egyház e tekintetben kiváltságot követel. Statust akar alkotni a statusban, kivételes állásra törekszik s a kegyúri jog gyakorlatára nem az alkotmányos minisztereket látja hivatva, hanem ezt oly közegekre akarja bízni, melyek az országgyűléstől függetlenek s annak ellenőrzésén kívül állnak. Szóval a katolikus ügyeket az alkotmányos formákon kívül kívánja helyezni.

Ezen egyháznak egyik kiváló tagja, a ki-

nek beszéde aszt. László-társulatban annak idején méltán feltűnést gerjesztett, a mint hírlik, az episcopatus meghagyásából, vagy legalább beleegyezésével szükségesnek tartja módozatot keresni, hogy a katolikus befolyás az alapok és alapítványok, az iskolák és tankönyvek iránt más módon, mint a felelős miniszterek által gyakoroltassék. Nézete szerint a miniszteri rendszer mellett a királyi főkegyúri jogokban közvetlen intézkedő kormányférfiú nem oly állandó, hogy a katolikus ügyekben kellő tájékozottságot szerezhessen, sőt a nevelésügyet is ki akarja venni a miniszter kezeiből és az országgyűlés ellenőrzése alól, mert azt tartja, hogy nem lehet feladata egy kormányközegnek ítéletet mondani arról, hogy milyennek kell lenni a katolikus nevelésnek, vagy meghatározni, van-e valamely tankönyvben a katolika vallásra nézve sérelmes tétel. E mellett említi, hogy ezelőtt az ország hercegprimása jelentékeny tényező volt minden, a katolika egyházat érintő ügyek elintézésében, hogy törvényeink más püspökökről is tesznek említést s hogy a kormány-székek úgyszólván katolikusok voltak, melyeknél magas egyházi méltóságok alkalmaztattak. Szóval az irány világos, hogy a katolika egyház

ügyei, sőt még a nevelés is a királyi kegyúri jogok révén a felelős miniszterek kezeiből és az országgyűlés ellenőrzése alól kivétessenek.

Tudjuk tisztelni a nézetek különbségét, látjuk a katolikus világnézet jogosultságát egy tudós egyházfő szájában, habár nézetünk az övétől eltér. Abban azonban, hogy a kath. egyház ügyei az alkotmányos kormány kezéből kivétessenek, oly követelést látunk, mely az alkotmányosság eszméjével homlokegyenest összeütközik. Nem is látjuk ildomosnak az apostoli királyt az alkotmányos királytól el akarni választani s ugyanazon személyben egymással ellentétbe helyezni. Az alkotmányos király kegyúri jogait sem gyakorolhatja máskép, mint alkotmányos uton, alkotmányos közegek által s alkotmányos országgyűlési ellenőrzés mellett. Sajnálók, ha az alkotmányosság és a parlamentarismus ezen alaptételei főpapjaink által megtagadtatnának. Sajnálók, ha a haza regeneratiójánál az Episcopatusra többé nem számíthatnánk s ha ez az alkotmányossággal ellentétbe akarná magát helyezni. Az ilyen ellentét elébb-utóbb mulhatatlanul összeütközésre vezetne az állam s az egyház közt s bármelyike győzve ezen harcban, mindig az összes haza vallaná kárát.

Város és megye.

Mindnyájan érezzük azon nagy átváltozást, mely jelenleg a társadalmi élet súlypontját a vidékről a városokba helyezi át. Hiában akarnók ezen mozgalmat megakadályozni, ez folyton tart, s mindig nagyobb mérveket ölt, a megyei élet elárvul és elsatnyul, a városi polgárság mindennap jelentékenyebbé lesz, mint a megyei nemesség.

Régi időkben a civilizáció, — amint ezt a névnek eredete is mutatja, mert tudvalevőleg „civilis“ városit jelent, — a városokban fejlődött ki.

Görögországban és Rómában a város uralkodott a vidék felett; falu alig létezett egész Olaszországban s a barbárok, a kik a római nyelvet és institutiókat elfogadták s idővel maguk is rómaiakká váltak, hozzászoktak a városi élethez olyanmilyira, hogy még most is minden latin nemzeteknél a városnak nagy túlsúlya van a vidék felett. Olaszországban nem is tudják, mi a falu. A házak mind kőből, egymáshoz építvék, cseréptetővel fedvék s többnyire emeletesek. A földmivelő paraszt tanyákban szétszórva, nem pedig falvakban, a nagy földesurak pedig mind a városban laknak s századok óta el nem különözve a városi polgároktól.

tól, résztvesznek a municipális ügyekben s büszkék arra, ha polgármesterekké választatnak és befolyással bírnak szülővárosukban. Ugyanezt látjuk, habár kisebb mértékben, Franciaországban is, a hol a városok politikai tekintetben sokszor nevezetesebbek voltak, mint a lovagok. Belgiumban és Hollandban pedig nem is létezik más élet, mint a városi vagy más elem, mint a polgári. Még Angolországban is, ameddig csak a római civilizáció terjedett, politikai túlsúlyban maradt a város, a vidék ellenében, holott Irland megmaradt eredeti kelta rendtelenségében, melynél fogva sok város ott nem egyéb ronda falunál. Németországban túlsúlyban volt a lovag a városok ellenében, melyek legnagyobb részt csak későbbi időkben keletkeztek. Itt tehát lovagi rend és a falusi élet politikailag is fentartotta az egyensúlyt a városok mindig növekvő fontosságával.

A magyaroknál és a szlávoknál a városok idegenszerű institutiók voltak, melyek kezdetben gondosan elkülönözték magukat a megyéktől s fentartották szabadaimaikban külön szervezetüket, sőt sokszor külön nemzetiségöket is, mint például a Királyföldön, Erdélyben ; s minthogy a városi elem visszahúzta magát privilegiumai közé, az ország

közigazgatása és a törvényhozás csaknem kizárólag a megyei nemesség kezébe került.

A míg a termékgazdaság divott s a nemes ember nem fizetett adót, nem is volt kényelmesebb élet, mint a magyar földesúré, készpénzre ritkán volt szüksége, mert mindaz, a mi életéhez kellett, megtermett jószágán. Buzáját tulajdon malma őrölte meg lisztté; pinczéje tele volt borával; az erdő vadja, a major és az udvar ellátta asztalát hússal, a kert főzelékkal és gyümölcsessel; a lengyel kupecz eljött időről-időre, hogy borát megvegye, a zsidó elvitte a gyapjut, a mészáros a hizó marhát. A falusi úr csak akkor szorult a városra, ha valamit vásárolni kellett a házhoz, vagy bement a vármegye gyűlésére és törvényszékre évnegyedenként egyszer. A közigazgatás egyszerű volt s azt könnyen elvégezte a megyei magist-ratus. A földesúrnak volt tehát elég ideje és kényelme. Dolga éppen csak annyi, amennyire önkényt vállalkozott. Utána nézett gazdaságának, a hol a munkát nagyobb részt a paraszt végezte robotban; kiment vadászni, meglátogatta szomszédját, bor mellett politizált, ritkán szorult fiskálisára, kényelmesen élt s az anonymussal felkiáltott: „extra Hungariam non est vita.“

Mindez megszűnt egy csapásra. A robot eltörltetett, az adó behozatott, a pénz-gazdaság felváltotta a termékgazdaságot. A parlamentarismuselvette a megyei gyűlésektől az érdeket. A közigazgatás lassan-lassan átment a központi kormány kezébe. A pandurokat felváltják a csendőrök. A megyei törvényszék, melyben a táblabírák évnegyedenként „ex nobili officio“ ítétek nemesek s nem nemesek felett, nem létezik többé, sem az uriszék. Királyi törvényszékek váltották fel ezeket: a hivatalok szaporították s annyi irka-firka hozatott be, hogy azt a tisztviselő alig győzi.

Magyarország belépett a civilisált országok sorába, ez pedig sok pénzbe és sok munkába kerül. A vasutak, a távirda megváltoztatják a középkori kényelmes elszigetelt vidéki életet. A verseny megkezdődött a nyugati kultur népekkel s még a gazdaság is tudományos előkészüléket igényel.

A régi földesúr nem tudott egyszerre beleszokni a megváltozott viszonyokba; folytatta még egy darabig gondtalan életét; adósságba keveredett s ha ki tudta kerülni a csődöt, birtokát mégis elvesztette; most hivatalt keres vagy banknál, vagy kormánynál, de mindenesetre a városba

költözik. Az országgyűlés kilencz hónapon át ül össze Budapesten s a megyei intelligencia virágát vonja el eredeti helyéről. A miniszteri irodák, főleg a megyei gentryből népesednek meg. A városi polgárok pedig lassan-lassan megmagyarosodnak. A különbség a polgárság és a nemesség közt törvény előtt megszűnt; az ipar és kereskedés mindinkább kifejlik; a művelődés nem ismer rangkülönbséget és így a városok nevezetessége mindennap növekszik, s míg azelőtt a politikai hatalom a megyékben találta súlypontját, most a városokban központosul az intelligencia és a politikai tekintély.

Egyébiránt a megyék fontosságának sülyedése azon törvénnyel kezdődik, mely a választókerületeket alapítja meg s eltörli az országgyűlési utasításokat. A megyei gyűlés azóta nem tényező többé az országos politikában s mióta kizárólag csak a megyei közigazgatás ellenőre, azóta elvesztette nagyobb jelentékenységét s ki nem elégíti többé azoknak nagyravágyását, a kik érzik, vagy hiszik, hogy nagyobb szerepre vannak hivatva.

Ezek tehát mind a fővárosba vágyódnak, keresik a hivatalt s az alkalmazást; inkább koplalnak, mint hogy a fővárost elhagynák. Így szaporodott fel Budapestnek lakossága amerikai arányok-

ban s a mi itt nagyban történik, ezt látjuk mi azon városokban is, melyek bizonyos vidéknek vatalos és kereskedelmi középpontjai.

Lakosságuk s intelligentiájok mindennap s porodik, de ennek a falusi élet vallja kárát, gentry a városba költözik s polgárrá lesz, de által nem veszi el jelentékenységét; csak tekenységének színhelyét változtatta meg. Előjomegszűntek ugyan, de azért még most is oly élrevaló, a minő mindig volt. Ott találjuk a mini-teri bureaukban, ott a bíróságok székeiben, a bankok irodáiban, az országgyűlés padjain; még egyetem tanszékein is. Szóval mindenütt, a életrevalóságra van szükség.

Ugyanazért nem látjuk át azon panasz al-posságát, hogy a gentry hanyatlik. Virágzik b-az most is, csak hogy nem többé a megyékbehanem a városokban. Nem is privilegiuma, de vesenyképessége által.

Rendjelek és rangemelések.

Azon rendelet, mely a rendjelekkel járó rangés czim-emelést jövőben megszüntette, Bécsben sokkal nagyobb benyomást tett, mint nálunk,

l a rendjelmánia nem terjedett el úgy, mint a tjtántúl.

A „Pester Lloyd“ azonban újra is foglalkodik ezen rendelettel, melyben a régi nemesség féltékenységének és elzárkozottságának jeleit az nemesség ellenében felismerni véli. Mi azonban nem értjük ezen érvelést, mert a nemesség Magyarországon nem kezdődik a bárói czimmel s nem is volt soha kapcsolatban rendjelekkel. Eredete régebb, mint akár a rendjeleké, akár a főrendeké, mert a mi a családok régiségét illeti, a legrégebbiek nem épen a magyar mágnások sorában kereshetők, kik közül csak kevesen bizonyíthatják meg, hogy a honfoglaló nemzetségektől származnak, sőt a nemesség közt számosan találkoznak még, kik családi nevökhöz hozzátehetik a jelzést „de genere.“

A rendjelek nem képezik még nálunk a köztudat hiúságának egyik célját; nincsenek elterjedve, senkit sem bánt, ha még nincs keresztje. Csak azok, a kik az udvarral érintkezésben vannak, vagy a kik sokat utaznak külföldön, a hol sok lekorációval találkoznak, csak azok restellik, ha rendjelök nincs, ott ahol mindazok, a kikkel tárgyalnak, ilyenekkel fel vannak diszítve. Nálunk

a rendjel nem tud népszerűvé lenni. A kik ezt hálászsák, inkább a nevetség, mint az irigység tárgyává lesznek a társadalomban. Ugyanazért az is, a kiknek rendjelök van, csak ünnepélyes alkalmakkal, kivételkép viselik azokat s nem szokták mint Olasz- és Franciaországban, a rendjelt szalagjával a köznapi kabáton is jelezni.

A magyar közjog nem ismeri a „lovag” czimet, mely Osztrákországban a legkisebb rendjellel is járt. Nálunk minden nemes lovag, czimerlevelében ki van írva, hogy czimerét harcban lovagi játékban viselhesse. Ugyanazért czime „vitézlő,” habár ez újabb időben a bitorlott „nagyságos” czim által gyakorlatból tökéletesen kiszorított.

Ami olyan bárói és grófi czimet illet, mely rendjelek következtében jött volna a családokhoz, ez nálunk ritka eset. A Mailáthok három nemzedéken keresztül viselték az országbirói hivatalt, ki voltak tüntetve a legmagasabb rendjelekkel, azért egyszerű nemesek maradtak. Arany Jánosnak esze ágába sem jutott, hogy a báróságot követelje, mely a rendelet kelte előtt senkitől meg nem tagadtathatott, a ki a szent István-rend kérésztjét bírta. Gorove, Kerkapoly, Tóth Vilmos

tó István, Szlávay József, Szögyényi László mind óta kívánhatták volna a rangemelést, nagykezsztjeik alapszabályai szerint, de ez államférfiaink nem szokásos. Ha Lónyay Menyhért és Tisza Jos grófokká lettek, nem rendjeleik következtén nyerték e kitüntetést. Ellenben Bécsben miniszteri tanácsos megkövetelte a bárói czimet adjele következtében. Ezt tekintette hosszú buukrata pályájának kiérdemelt jutalma gyanánt.

A rendjelek nálunk idegen institutió, melyek újabb időben kezd terjedni s nem foglalt még helyet társadalmi életünkben, de a mi földünk sincs annyira összeforrvá nemzetünk történelmével, a mint azt hirdetni szokták. A I-ső Ferdinánd óta létezik nálunk örökös fő és báró; sőt ezeknek igen tetemes része csak Lipót idejéből származik. Természetes, hogy azon időben csak a labanczokat tüntették ki ilyen módon, nem a kuruczokat; ugyanazért oly kevés felsőházban a protestáns. Mária Terézia ismét gyakrabban osztogatta a bárói és grófi czimet fővatalnokainak, legújabbban pedig, az ötvenes években a Bach és Schmerling időben ismét többemesi család nyert rangemelést, csakhogy ez nem értént alkotmányos uton. A kiegyezés után azon-

ban e hibát is kiigazították. Így tehát mindezek alig képviselik Magyarország történelmét.

A régi történelmi családok a Báthoriak, a Guthi Országok, a Garák, az Ujlakyak, a Thurzók, az alsólendvai Bánffyok, a Bocskayok, az iktári Bethlenek, a Tökölyek és Rákóczyok a Zrínyiek és Frangepánok mind kihaltak, a Forgáchok és Aporok maradtak csak meg az Anjou korból és a Palatinusok és Primások családjai a Habsburgi időkből, a kik történelmi nevezetességre igényt tarthattak.

Ezeknek a hízeltetés elkészítette ugyan a nagy családi fát, mint például az Eszterházyoknak, csak hogy ez nem állja ki a kritikát s aki Nagy Iván munkáját a magyar nemesi családokról ismeri, tudja, mily igazságtalan a „Pester Lloyd“, midőn a főrendeknek szemére veti, hogy őseik rabló lovagok voltak, mert bizony mágnási családjaink legnagyobb része nem vihetik fel eredetét a rabló lovagok korába.

Tudva lévő tény, hogy a legrégibb családokat a nemesek közt találjuk, de ezek sem vételkedhetnek a német, olasz, vagy spanyol családok régiségével. Az angol főnemesség minden esetre a legtekintélyesebb Európában s legszorosabban függ

össze nemzetének történelmével, de éppen az angol arisztokratia nem ismeri a kék vérnek s a tizenhat és harminczkét ősnek theoriáját; nem is tesz különbséget a régi és új czimek közt, összekeveredik a polgársággal, s nem képez elzárkózott társadalmi osztályt, mint a német és osztrák arisztokratia.

Francia- és Olaszországban a forradalom megszüntette a czimekkel járó kiváltságokat, a társaság tökéletesen demokratává vált, de ennek következtében csakugyan a rendjel jelzi a társadalom műveltebb rétegeit.

Ez azonban csak úgy történhetett, hogy a rendjelek tömegesen osztattak ki s nem is különös kitűnő érdemek, hanem az ipari és közgazdasági vagy irodalmi és tudományos téren szerzett sikernek elismerése és jutalma gyanánt.

Németországban is igen gyakori a rendjel; Oroszországban, mondhatjuk, hogy a hivatallal jár. Az osztrák-magyar monarchiában ellenben sokkal nehezebb volt rendjelt nyerni. Ez a magasabb hivatalnokok osztályrésze maradott, de a tőzsde furfangossága mindig képes volt ily kitüntetésekben részesülni, valahányszor a kormány kölcsönökre és fináncz operációkra szorult.

Ugyanazért értjük, hogy a bécsi hivatalnoki és tőzsdei körökben restellik azon rendeletet, mely a lovagi és bárói czimet bizonyos rendjelektől elválasztotta, ámbár a burokrácia meg van nyugtatva, hogy a rendelet nem fog rá alkalmaztatni. De nálunk Magyarországon csakugyan senki sem gondol azzal, hogy rangemelés nem jár ezentúl a rendjellel, mert ezt eddigelé sem szokták követelni.

A gentryről.

Egyikében azon nagy beszédeknek, melyekkel Kossuth az északamerikai közönségben a magyar rokonszenvet felköltötte, a magyar nép jellemét írta le. Megemlítette többek közt, hogy a magyar nem kíván lehetetlenségeket, s könnyen kielégíthető. Sumner, a híres mássachusettsi senator, aki mellettem ült, erre megjegyezte: reméli, hogy ez nem igaz, mert amely nép megelégszik sorsával, az tespedésbe esik. Csak az elégedetlen népek válhatnak nagyokká.

Kossuthnak azonban igazsága volt, midőn a magyar gentryt így jellemezte, mely számos jeles

tulajdonságok mellett főkép a kényelemre vágyott s nem birt természetében azon nyughatatlansággal, mely a nyugoti népeket folytonos haladásra ösztönzi.

A magyar földesúr, a ki nem fizetett adót, míg földjeit a jobbágyok robotban művelték, sokban hasonlított az amerikai déli államok földbirtokosához. Mint ennek, neki is volt ideje politizálni, vendégeskedni, vadászni, kártyázni a közölgokkal foglalkozni s vigan élni, mert rendes viszonyok közt nem volt gondja. Nem kellett dolgoznia; könnyű munkával jövedelme után kényelmesen meg tudott élni; érezte, hogy „extra Hungariam non est vita, si est vita non est ita.“

Ilyen élet azonban be nem illett az újkor intézményeibe, melyek nem türik a szolgaságot. A szabadság szelleme lassan lassan áthatotta a magyar birtokos nemességet is s habár sokáig a „nem adózunk“ jelszó alatt vele megküzdött s nemesi kiváltságaiban az ország szabadságát találta fel, — mert a nemzetet csak a nemességben látta, — végre mégis engedett a kor szellemének.

A magyar nemesség büszkén nézhet vissza azon pillanatra, melyben önkényt, minden külső kényszer nélkül lemondott előjogairól, ki-

terjesztette a hivatalképességet, mely eddig kiváltságaihoz tartozott, az egész nemzetre, lemondott földesúri jogairól, a robotról és dézmáról egy bizonytalan, később kiszámítandó kárptólás mellett s elismerte a szabadságot, mint az összes nemzet örökségét.

De a szabadság a mostani időkben munkát jelent s a létért való küzdelmet. Munka nélkül gondtalanul élni nem lehet többé, ám a középbirtokosok csak nehezen tudnak beleszokni ezen új viszonyokba. Még most is eszményképök a kényelem és gondtalan élet, még most is kerülnek a folytonos komoly munkát.

A rabszolgatartó amerikai déli telepesek, a kik oly sokban hasonlítottak a magyar földbirtokosokhoz, a vezérszerepet foglalták el sokáig az észak-amerikai államokban. Többségük volt a kongresszusban, ők töltötték be mind a hivatalokat, ők adták az irányt az ország politikájának s kényelmes helyzetüket fenn akarták tartani daczára az idők szellemének, mely nem tűr oly kiváltságos szabadságot, mely a szolgaságon alapul. Korunk a szabadságot nem tudja másképp felfogni, mint elválhatatlan kapcsolatban az egyenlőséggel. Az amerikai telepes azonban nem akarta megérteni a

kor kívánalmait, nem akarta felszabadítani fekete rabszolgáit s ezáltal ellentétbe jutott az északi szabad államok lakóival. A háboru végre kikerülhetlenné lett s a rabszolgák felszabadultak az Észak győzelve által.

Az amerikai déli telepesek tönkrementek a háború által s egy emberöltő óta ki vannak zárva a hivatalokból; a háború felforgatta gazdaságukat. De a faj életrevaló. Hozzá volt szokva, hogy parancsoljon; most tehát megszokta a munkát is, lassan-lassan helyreállította gazdasági helyzetét s vissza kezdi nyerni politikai befolyását. A legközelebbi választásokban már a demokrata párt győzött, melyhez az összes déli államok tartoznak.

Alig lehet fogékonyabb s értelmesebb fajt képzelni, mint a régi magyar nemességet. Könnyen tanul, szívós természetű, tud parancsolni, tud dolgozni is. Csakhogy nagyon szereti a kényelmet. Azt hiszi, hogy úrnak született, nem szokta még meg, hogy alkalmazkodják a körülményekhez; hogy maga keresse a helyet, a hol tehetségeit érvényesítheti. Inkább protekció után futkároz, mely által hivatalba jut, a hol mégis csak szerény jövő vár reá; valósággal czifra nyomorúság a helyett, hogy iparra és kereskedésre adná magát. Igaz,

hogy ez bizonytalanabb pálya, de sokkal nagyobb nyereséggel kecsegtet. Nem szoktuk még meg, hogy a gentry tagja kereskedővé váljék, vagy építészszé, vagy gyárhoz szegődjék, hogy idővel igazgatójává s tulajdonosává váljék. Ezt a városi polgár fiának hagyjuk s aztán haragszunk, ha meggazdagodott. A nemesség kevésbé válságos pályára lép, bármennyi legyen a családban, az mind jogász lesz, hivatalnoknak készül, bizik a család összeköttetéseiben, hogy akár a megyében, akár valamely miniszteriumban hivatalhoz juthasson. Egyik-másik ügyvéd lesz, de csak kevesen adják magukat a technikára s még kevesebben járnak a kereskedelmi iskolába, mert ezt nem tartják „úri“ foglalkozásnak. S aztán mégis panaszkodnak, hogy a gentry tönkre megy, hogy a régi családok kénytelenek jószágukat eladni, hogy mindenütt új földesúr keletkezik, a ki nem tartozik a régi körhöz s nem illik abba be, mert másfélék a traditíói, másféle a gondolkozásmódja. A ki munkásság és takarékoság által szerezte vagyonát, rosszul illik belé azoknak társaságába, a kik a sportról nem tudnak lemondani és vagyonukat elverik.

A mostani körülmények nem kedveznek a földbirtoknak. A kor találmányai s a kereskedői

szellem hatalma versenyre hívtak fel azon országok termelését is, melyek olcsóbban s biztosabban állíthatják ki azon árucikkeket, melyek a mieinkkel versenyeznek, olyannyira, hogy a földbirtoknak jövője Közép-Európában veszélyeztetve van.

Ezen panasz általános az atlanti Oceán partjaitól egész Szibériáig s a meggyőződés mindinkább erősödik, hogy pusztán földmivelő állam nem tarthatja magát tenn; ugyanazért megjött az idő, a hol komolyan arról kell gondoskodnunk, hogy az ipart fejleszszük ki, ámbár erre nézve nem birunk azon előnyökkel, melyek által Oroszország és az észak-amerikai államok iparos országokká lettek.

Középbirtokosaink.

Ha az országház nagytermébe lépünk, egy pillanatig sem kételkedhetünk, hogy a középbirtokos nemesség most is, úgy mint régebben volt, az országban s törvényhozásban uralkodó elem. Nem tagadhatjuk azonban, hogy állapot a azóta, mióta adómentessége megszűnt, sokkal nehezebbé vált, különösen azért, mert nem tud ama balitéletről lemondani, hogy vannak foglalatosságok és életmódok, melyek úriak s mások, melyek nem úriak.

A legfőbb úri foglalatosság természetesen a mezőgazdaság. A ki ezzel foglalkozik, az parancsolgat a házban s a mezőn; utána néz a marhának az istállóban, nincs folytonos rendszeres munkája, nincs a kinek engedelmeskednie kéne s marad mindig idő látogatásra a szomszédoknál, feltevé, hogy azokkal nem perlekedik.

Uri foglalkozás a hivatal is, különösen a megyei, melynél az ellenőrzés atyafiak s jóakaró ismerősök kezében fekszik. Ennél azonban többet ér az államhivatal, habár itt nagyobb pontosság s szorgalom kívántatik meg. Azt tartják, hogy protekció nélkül nehéz ide bejutni, de a középbirtokos-nemességnek van mindig a legtöbb protekciója, az országgyűlési képviselő, a főispán, vagy valami magasabb államhivatalnok, a ki atyafiságból s barátságból szívesen ajánlja a miniszternél, s így az irodák többsége középbirtokú nemes családok tagjaival telik meg.

Azelőtt a katonaságnál is szerettek szolgálni különösen azok, akiknek az iskolában nem volt szerencsájük, de most a katonánál is megkívánják a tudományt s a középbirtokos fia sem a katonasághoz, sem a papsághoz nem érez különös hivatást, mert nem szereti a szoros fegyelmet, pedig

ha szerencséje van, az elsőnél magas állásra, a papságnál pedig nagy jövedelemre is tehet szert.

Mint gazda nehezen tud megélni, ha több testvérrel osztozik, mint hivatalnok csekély a fizetése s élete nagyon gyakran czifra nyomorúság s habár előmenetele biztos, mégis többnyire nagyon lassú.

Uri foglalkozásnak tartják még az ügyvédséget is. Itt azonban már igen nagy a verseny s csak kitűnő ügyesség és tudomány vezet sikerre, itt tehát már ritkább a középbirtokos nemesnek fia. Ez a pálya inkább a polgároké.

Éppen így vagyunk a technikával is. Mérnökségre csak ritkán adja magát az úri s akkor is azon van, hogy kormány-hivatalba jusson, mert mindig biztos állást keres, habár kicsit is. Irtózik a létért való harcztól, a bizonytalanságtól, a kockázatástól.

Ugyanazért nem tartja úri foglalkozásnak a kereskedést, az ipart; még az orvosi pályát sem. Pedig látja, hogy ezeken gazdagodik az élelmes ember s hogy az új földesurak, a kiket hol irigyel, hol gyűlöl, nagy részben meggazdagodott fővárosi ügyvédek, orvosok, kereskedők, nagyiparosok, sokszor alacsony származásúak, sokszor zsidók. Ez bántja a középbirtokos nemest, akinek minden

őse, mindig úr volt, de a birtok nemzetségre nemzetségre osztályok által fogyott, néha jó házaság következtében gyarapodott, de a fényűzés játék s rendetlenség által ismét adóssággal terheltetett.

A falusi nemes ember szégyelné, ha fia a mint az Amerikában történik, — boltot nyitna iparossá válnék, kereskedéssel foglalkoznék. Nem is küldi fiát a kereskedelmi iskolába. Annak jog kell végeznie s az államvizsgát letennie, mióta hivatalokhoz megkívánják a kvalifikációt is.

Emlékezem, midőn egy felsőbb rangu bíró fiát Lipcsébe küldte, hogy ott a kereskedelmi iskolát végezze, miként förmedtek fel ellene táblabíró atyafiai s ismerősei, hogy fiát szerencsétlen teszi, mert a ki jogot nem végzett, az nem lehet hivatalnok, nem lehet bíró, sőt még a megyénél nehezen választják meg szolgabírónak. Nem is lehet belőle sem megyei tiszttviselő, sem államhivatalnok, hanem a legtekintélyesebb hitelintézetnek élén, ma s nem cserél akár jövedelemre, akár tekintély nézve bármi magas államhivatalnokkal.

Gentrynk ifjabb tagjai nem szokták magyerekségtől kezdve magukról gondoskodni. Gond nélkül nőnek fel, bizva atyjok birtokába

ha többen vannak is, azt hiszik, mindegyike költők úgy él meg, mint az atyja. Az élelmesség nem költetik fel bennök, nem is tudják azt megécsülni, mert örökség és protekció útján akarnak boldogulni, s lenézik azt, a ki maga erejéből s élelmességéből vagyont szerez, ki is gúnyolják a parvenut, ha nem is zsidó, mert ennek ritkán van meg azon tapintata, melyet a nemzedékeken keresztül megőrzött biztos, habár szerény állás örökbe hagy.

Azon panasz azonban, hogy a középbirtokos élelmesség újabb időben szembetűnőleg fogy, ily állapottságban igazságtalan. Sok régi család bukik ugyan most, de bukott ugyanannyi már az Ősiség erejében is, akkor is változott a földbirtok tulajdonosa, nem is említve a kurucz-labancz időköt, de 1848 előtt is, midőn még a zsidók száma sokkal kevesebb volt, sőt midőn váltók nem is léteztek nálunk, csak úgy panaszkodtak az uzsora ellen, mint most és a nemési birtok csak úgy került a tőkeemberek kezére, a régi nemesek kárára.

Mindaddig, míg lesznek tékozlók, könnyelműek, játékosok és ostobák, a kik pénzre s hitelre szorulnak, mindig fognak találni olyakra — álláskülönbség nélkül — a kik ezeknek szorult-

ságát a maguk hasznára fordítják s pénzüket máshol, mint ahol a törvényeknél magasabban értékesítik.

Hiába venné az állam az ügyetlenséget a közpazarlást gyámsága alá, a kinek pénzre van szüksége, az ki fogja játszani azon törvényeket, melyek az ő érdekében hoztattak s ha a pénzt vissza kell fizetni, akkor szidja az uzsorát, nem pedig tulajdonoson könnyelműségét.

A hitbizomány.

„Nem úgy van már, mint volt régen.“ Ezt mondhatjuk csakugyan, ha a jelen társadalmi áramlatait azokkal hasonlítjuk össze, melyek 1848 előtti irányadók voltak. Akkor báró Eötvös József és barátai a nemes vármegyét s annak közigazgatásának hibáit támadták meg élesen; Kossuth küzdött a tekintetes, nemes, nemzeti és vitélő táblabírák ellen, akik a „nem adózunk“ jelszó alatt minden reformnak, minden haladásnak makacsul ellentámadtak; Petőfi maró gunyjának teljes özönét öntötték ki méltóságos és nagyméltóságú uraimékre; Jókai ekkor mondott le nevének nemes y-járól s még most is következetesen egyszerű i-vel írja nevéét.

ni pedig elhagyogattuk a predikátumot a czime-
éseknél s nem használtuk a nemesi czimert a le-
elek lepecsételésénél. Demokraták voltunk a szó-
ak legnemesebb értelmében; meg akartuk szün-
etni a különbséget a különböző osztályok közt,
nem kérdeztük, vajjon ez vagy amaz nemes-e vagy
onorácior, városi polgár vagy paraszt születésű-e?
Midőn pedig harczra került a sor s az egész nem-
et ifjúsága fegyver alá sietett, akkor senkisé-
vizsgálta, vajjon azon vér kék-e, mely a csatame-
őkön piroslott?

A régi táblabírák mostani fiai és unokái közt
másféle szellem uralkodik. Szontagh Pál új nevet
alált fel számukra; tőle úgy tanulták, hogy most
entrynek hivhatják magukat s a világért sem
agynák el predikátumukat látogató jegyeikről,
nevők felébe pedig odavéseti az ötágú koronát,
melyre a heraldika szoros szabályai szerint nin-
senek jogosulva, mert a magyar nemesi korona
mindig a három eperlevélből állott, négy gyöngyös
súcs közt. A társadalomban vissza akarják álli-
tani azon különböző osztályokat, melyek a politi-
cai életben 1848 óta megszűntek. A hitbizományok
smét divatba jönnek s ha Pauler az igazságügy-
miniszter azon furfangos logikával, melyet valószí-

núleg zágrábi tanárkodása alatt Starcsevics honfitársaitól megtanult, az országgyűlésen elmondja, hogy szívesen javasolja a majorátusok alkotását, habár azoknak közgazdasági hátrányait ismeri, mert ezek által erősíteni véli a magyar nemzetiséget, s fentartani a történelmi családokat, akkor még a szélső balról sem hallik semmi ellentmondás a házi általános helyeslése ellen.

Hitbizomány és nemzetiség! Ezen szavak csakugyan esodálkoztak, hogy egymással kapcsolatba hozattak. Vagy talán nem tudja-e az akadémikus igazságügyi miniszter, hogy a magyar hitbizományosok már Mária Terézia idejében mind Bécsbe költöztek az udvar közelébe, a hol a magyar nyelvet és érzületet elfelejtették. Az osztrák fővárosban állnak palotáik, melyekben a német előkelő társaságot fogadták, míg Magyarországra csak rövid időre nyaralni és vadászni látogattak le. Ezeket nevezte Berzsenyi „rut szibarita vázának“, ezek ellen emelte Nagy Pál a pozsonyi országgyűlésen a vádat, hogy német gazdatisztek igazgatják roppant jószágaikat, melyeknek jövedelmeit a külföldön pazarolják el; ezek azok, kik főnemeseink közt legkésőbbben magyarosodtak vissza s ha csak ugyan kivetkőztek lerchenfeldi németségükből s

nost ismét magyaroknak érzik magukat, ennek a hitbizományjal nincsen semmi kapcsolata.

A mi pedig a történelmet illeti, Pauler miszter sem fogja tagadni, hogy Magyarország történelme nem kezdődik 1687-el, midőn a mágnásoknak s 1723-al, midőn a nemeseknek megengedett a hitbizományok alapítása. Ugy tudjuk, hogy a magyar nemzetnek már az előbbi hatszáz év alatt is voltak történelmi családjai s volt történelmi fénykora.

A mi pedig a legújabb kort illeti, ennek történelmét négy férfi jellemzi leginkább, a kik egyéniségök bélyegével megjegyzték a magyar társadalmat: gróf Széchenyi István, Kossuth Lajos, Deák Ferencz, Petőfi Sándor. Ezek közül csak Széchenyi volt hitbizományos s birt kettős predikátummal, Kossuthnak csak egy predikátuma van, melyet soha sem használt, Deák armalista volt, nem donatárius, Petőfi pedig czimerlevéllel nem birt. Ezek jelezték a közelmúlt historiát és velök névtelen félistenek, nem pedig a hitbizományok zöme, kik az orosz interventiót kérelmezték s Deák husvétii cikkeit túlmerészeknek és túlvövetelőeknek tartották.

A hitbizományok arra való, hogy a duggazdag

főnemesek ne pazarolják el a meglévő birtokot, ne menjenek tönkre. Csakhogy a hitbizomány alapítása nem volt eddigelé elégséges ezen czél elérésére; hozzá kellett még járulni a sequestrummal is, és mind a mellett a nagy hitbizományosok eladósodása az utolsó nemzedékben általánosan ismeretes. Ez együtt járt az elnémetesedéssel s bécsi lakással, a nemzet történelméhez pedig semmily köze nem volt.

Tudjuk egyébiránt, hogy azon előnyök, melyek Angolországban az elsőszülöttségi intézmény nyel járnak, Magyarországra nem alkalmazhatók. Ott a várományosnak más a neve és czime, min az utóbb szülötteknek a kik igen jól tudják, hogy csak ő lesz a mágnás, holott ők csak önerejükből vagy bátyjuk protekciója által juthatnak zöldre. Máskép is nevelik a jövődóbeli peert, mint testvéreit, a kik gazdag papi állást, vagy alkalmazás a gyarmatokban, vagy a közigazgatásnál, a diplomatiánál, vagy a seregnél találnak, sőt gyakran ügyvédeké és kereskedőkké is lesznek, mert elég élelmesek s a társadalom ezt szívesen látja.

Az Argylei herczeg legidősb fia és egykor örököse, a Lornei örgróf, királynéja leányát nyerte el nőül, míg a legifjabbik öcscse, aki egyébiránt

ég czimzetes lord is, de a kinek fia már e czimet nem örökli, társa lett egy bankár czégnek a Cityben.

Nálunk ellenben a herczegnek minden fia herzeg, a grófé gróf, a báróé báró egyformán neveltetnek, a szülők s a társadalom nem tesznek különbséget köztök, de ha hitbizomány van a családban, csak az elsőszülött örököl mindent, öcscsei, kikkel együtt nevelkedett fel, csak évi járadékot kapnak, nevelésök következtében pedig nem szokták meg hogy maguk gondoskodjanak magukról, családot csak akkor képesek alapítani, ha gazdag feleséget kapnak, hivatalra csak ritkán alkalmasok, szerencsétleneknek érzik magukat s csak kivételképen válnak a társadalom hasznos tagjaivá, többnyire csak szokások, a kiknek családjában vannak oly birtokok is, melyek nem tartoznak hitbizományhoz s az utószülöttek függetlenségét biztosítják.

Hogy a hitbizomány egyébiránt ellenkezik az emberi természettel s a szülői szeretettel, ezt tapasztaljuk a hitbizományok alapításánál, mert ha az alapítónak több fia van, rendszeren számukhoz képest több hitbizományt is alapít, mert azokat, a kiket ismer, nem akarja megrövidíteni, míg azon utódok sorsával nem gondol, a kik később fognak születni, a kiket nem ismer.

Hazánknak egyébiránt nincsenek gyarmatai, mint Angolországnek, sem gazdag nagybirtokú lovagrendjei, vagy egyéb sinecurái, mint Németországnek, hol az utószülöttek sokszor czimükhöz illő ellátást találhatnak, holott mi beennük egyszerűen egy jövő szocziális forradalom vezéreit neveljük, nem pedig a nemzetiségnek oszlopait.

Gentry és polgárság.

Korunknak egyik jellemző jelensége hazánkban, hogy a nemesség, mely 1848-ban politikailag a nemzettel összeolvadt, most társadalmilag elkülöníti magát, a gentry nevet veszi fel, külön klubot alakít, felkeresi predikátumait s tüntetőleg használja ismét czimerét, mintha érezné, hogy egy új elem érvényesíti magát a közéletben: a polgárság.

Jelenleg az országgyűlési képviselőség, a hivatal, miniszteriumban és megyében, tényleg még mindig túlnyomólag a nemesség osztályrésze; de ez is polgárrá válik azáltal, hogy a városba vonul. A polgárság gyarapszik vagyonban, mert az ipar és kereskedelem mindinkább fejlődik, melylyel pedig a gentry nem foglalkozik. Érezni kezdjük mindayájan;

hogy a jövő nem a földművelésé, hanem az iparé,
nem a kastélyé, hanem a gyáré.

A görögök és rómaiak a városban látták az államot. A földművelés a patriciusoknál iparaggá vált, melyet rabszolgák által üztek. A római lovagok bankárok voltak és haszonbérlők. A provinciákban is a városi elemre fektetették a fősúlyt; koloniákat telepítettek mindenütt, már védelmi tekintetből is, körülfalazott városokban. A városi elem még most is túlnyomó minden latin nemzeteknél.

Olaszországban nem is tudják, mi a falu, csak városokat ismernek és tanyákat. Fából épült házat, szalma- vagy nádtetővel nem lát ott senki, bármennyire szegényes legyen a ház és város, mégis téglá és kő az építő anyag s cserép a fedél. A nagy városok közelében sok a gazdagok villája, de a vidéken hiányzik a földesúri kastély, az élet pedig városi és polgári.

Legközelebb állnak az olaszokhoz a francziák. Itt is túlnyomó a polgári elem, Napoleon törvénykönyve csaknem lehetetlenné teszi a latifundiumot. A vagyonosság az iparé s kereskedésé; ugyanazért a kormány már régen kisiklott az arisztokratia kezeiből; itt is mint Belgiumban s mint Hollandban a nép fele része városban lakik.

Még Angolországban is, hol a germán elemek túlnyomók a latinok és kelták felett, a városok s az ipar és kereskedelem érdekei túlnyomók a parlamentben s ha az arisztokratia még mindig csaknem kizárólag kezeli a kormányt, ez csak addig s azon feltétel alatt történik, hogy a kormány egészen a középosztály érdekében vezettessék s hogy az iparnak és kereskedésnek alárendeltessék mind a többi érdek, még a külpolitika is.

Észak-Amerikáról és a kolóniákról nem is szólunk. Ezek nem ismernek arisztokrátiát. Ott van a demokratia valóságos megtestesülése. A rabszolgatartó államok be akarták ugyan hozni a földbirtok arisztokráciáját, de az észak iparosai és kereskedői leverték a délnek földbirtokos telepítvényeseit.

A lovagi váracs s a kastély főleg germán eredetű, de déli Németországban fenmaradtak a római hagyományok s a városi élet itt még mindig túlnyomó. Az egész német irodalomban alig találunk nemes nevet. Németország művelődése általában polgári s nem arisztokratikus.

Északi részeiben, melyek eredetileg szlávok voltak, a kastély hatalmasabb, mint a város. Ez

a junkerek hazája. Itt pöffeszkedik a középnemesség s nem engedi, hogy a polgár tisztí kardkötőt nyerhessen a seregben. Itt a földbirtok érdekei előtérbe lépnek; itt keletkeznek a gabnavámok, mert a földbirtok részesül védelemben, nem az ipar.

Keleti Európában s különösen a szláv világban a város ritka, a városi polgárok száma elenyészik a falusi földművelők számához képest s habár a paraszt mindenütt felszabadult s a jogegyenlőség, hol szabadsággal, hol szabadság nélkül, kihirdettetett, mégis minden hatalom s tekintély a régi földesúré maradt.

Hazánkban szintén a kastély s a földbirtok uralkodott kizárólag. Idegenek alapították a városokat s ezek századokon keresztül elkülönözve éltek a nemzet zömétől; nyelv, szokás, törvény s törvénykezés által elkülönítve a nemeségtől. Ily viszonyok közt a városok nem igen gyarapodtak; kevés is volt az egész országban. Lakosaiknak aránylag csekély száma s politikai művelődése alig vétetett tekintetbe; a régi országgyűlésen mind a városoknak együtt csak egy voks jutott az ötvenkét megyei s négy kerületi szavazat ellenében.

Újabb időben ezen viszonyok roppantul változtak. A városok legnagyobb része megmagyaroso-

dott. Budapestnek lakossága felülmúlja már a négyszázezeret s a meggyőződés napról napra tért nyer, hogy a földművelés nem elégséges az ország felvirágzására; erre az ipar és kereskedés nagyobb kifejlesztése nélkülözhetetlen; sőt, hogy a földművelés csak úgy hajthat hasznot, ha nem mint úri mulatság, hanem mint iparág kezeletik kereskedelmi elvek szerint.

Már most át kezdjük látni, hogy a városi érdekek minden nap nagyobb nevezetességet nyernek; hogy adó tekintetében is Budapest felér az egész ország egy tizedével, hogy a polgári elemé a jövő s hogy a politikai hatalom és tekintély a nemesség kezéből már a legközelebbi jövőben átmegy a polgárságéba.

Általános a panasz, hogy a megyei társadalom elszegényül, hogy a földesurak pusztulnak, hogy a régi idők kedélyes megyei élete csak ritka vidéken tartotta fenn magát; de amellett elfelejtjük, hogy a városi élet s társadalom minden tekintetben kifejlődött úgy anyagilag, mint szellemileg s hogy ennek következtében a városi, a polgári érdekek, az ipar és kereskedelem jutnak előtérbe. A polgárság lép a nemesség helyébe s ezen nem változtat sem gentry-klub, sem antiszemitizmus.

Mágnásaink.

Történelmünk első szakának egyik jellemvonása, hogy az árpádházi királyainknál az örökösödés apáról fiúra gyakran meg volt szakadva s az oldalrokon jutott a trónra. Amint az Árpádház kihalt, az Anjou-királyok csak három nemzedéken keresztül uralkodtak. Zsigmondnak ismét nem volt fia s leánya utáni unokájával megszakadás állott be. Mátyásnak nem volt törvényes fia s II. Lajos ismét magtalanul esett el Mohácsnál. A mint dynastiáink csak rövid ideig uralkodtak, úgy a történelmi családoknál is azt tapasztaljuk, hogy éppen a legnevezetesebbek közülük nem tartották fenn magukat a jelenkorig. Csak Máté nemzetisége kihal', úgy az Omodék is, a Garák, Drágfyak, guthi Országhok, a Lacfyak, Ujlakyak, Báthoryak, az alsó lendvai Bánffyok, a Zápolyák. Thurzók, Frangepánok, Zrinyiek, Tökölyek és Rákóczyak nincsenek többé.

Történelmünk második korszakából csak öt család tartotta fenn magát, mely nevezetesebb szerepet játszott: az Aporok, a Forgáchok, a Kemények, a Batthyányiak és Perényiek. A Habsburgház alatt hozattak be a mágnási czimek. A Csákyak

1560-ban lettek grófokká, az Erdődyek 1580-ban, a Pálffyak az országgyűlés kérelme következtében 1599-ben. A Perényiek, Zayak és Révayak bárósága szintén felér a XVI-ik századba. A XVII-ik első feléből valók a Draskovicsok, Nádasdyk, Esterházyak, a Sennyeyek és Pongrátzok, de számosabb ezen időből az idegen uraknak és generálisoknak indigenatusa. I. Lipót alatt már tömegesebbek a mágnási kinevezések, a Serényiek, Zichyek, Széchenyiek, Telekyek, Losonci Bánffyok, Bethlenek, Kálnokyok, Mikesek, Nyáryok, Keglevichok, Gyulayok, s a Balassák, Fischerek, Hellenbachok, Ghillányiak, Józsikák, Wesselényiek, Vécseyek mind ezen időben nyerték bárói és grófi czimöket. A Károlyiak, Szirmayok, Apponyiak, Andrászyok, Hallerek, Berényiek, Czirákyok, Szapáryok, Barkóczyok, Bornemisszák, Luzsinszkyok, Orczyok, Splényiek és Szentkeresztyek III. Károly kinevezésének köszönik mágnási rangjukat, mind a többi Mária Therézia, I. Ferencz és a legújabb kor kinevezése.

Az európai aristokratiák közt a magyar — a hercegek, grófok és bárók tekintetében — jóformán a legifjabb, mely nem vetélkedhetik az olasz és francia aristocratia történelmének régi fényével

Ott azonban tökéletesen megszűnt a czimek társadalmi befolyása, ha csak az egyéni kitünőség, hivatalos állás vagy nagy vagyon által nincsen istápolva. Napoleon törvény-könyve, mely az egyforma felosztást hozta be a családoknál s megszüntette az első szülöttségeket, nagy társadalmi kiegyenlítést hozott létre a francia és olasz társaséletben, hol azonkívül a legközelebbi múlt és a jelen történelmének fénye elhomályosította a régi multnak emlékeit, pedig ott az arisztokrata családok neve kapcsolatban van a nemzet történelmének legfényesebb jeleneivel, holott nálunk azok csak valamely nádorra, érsekre, püspökre vagy magasabb hivatalnokra s udvari méltóságra emlékeztetnek, kiknek neveit és szövegeit, kevés kivétellel, inkább a hivatalos évkönyvek, mint a történelem lapjai őrizték meg; hiszen volt oly liferáns is, kiknek számlája az ország akkori terhes pénzbeli viszonyai mellett donatióval s indigenatussal egyenlített ki. *Er Harnacker*

Mindezeknek utódai megkapják a királyi meghívó levelet, a püspöki karnak s főispánoknak evonásával összesen körülbelül hétszázan s ezen örökös törvényhozók közül nem találkoztak többen, mint huszan, kik a főrendiház ülésein rendszeren

jelen lettek volna, s ezeken felül nem több, mint harminczan, kik évenként több mint három ülésben részt vettek, a többi csak távolléte által tünt fel. Jogaival élni nem kívánt. Természetes, hogy ilyen eljárás megfosztotta a főrendiházat tekintélyét és súlyától, minek következtében azon mágnások, kik magokban több tehetséget éreztek s részt akartak venni a közügyek parlamentáris elintézésében, megválasztatták magokat képviselőkül, elhagyva arisztokratikus szokásaikat, a kerületekben kerestek népszerűséget s legalább egy időre a nép közé vegyültek. Ez bizonyítja legjobban a főrendiház nimbusának hanyatlását.

Kérdés, vajjon a tervezett reform fog-e új életet önteni ezen institutióba, melynek tekintélytagjainak indolenciája következtében folyvást hanyatlott. Kiszámíthatatlan még az is, vajjon azon négyszáz tag, mely a törvényjavaslat következtében elveszti eddigi jogait, meg fog-e jelenni a főrendek házában, midőn ezen reform napirendre kerül, vagy nem fog-e azon jogokhoz ragaszkodni, melyeket gyakorolni alkalmatlannak tartott, s belátni nem egyezni abba, hogy ezentúl megszűnjék részvételük a törvényhozásban. Akár megteszi, akár nem, ez politikai életünkben nem fog nagy kár

ani, a felsőház megszűnt parlamentáris kifejlősünknek egyik nagy tényezője lenni.

A közvélemény egykedvűen vette ezen egész formot, nem lelkesül érte, nem háborodik fel éne, mert megszokta, hogy a főrendek nem almatlankodnak a képviselőháznak s nem ellenzik kormány javaslatait. Ha azonban volna alkalom, l a felsőház a nemzet akaratának oly módon entállana, a mint azt 1832-től 1848-ig tette, akkor ébredne ismét azon indignatio, melynek emlékét ontágh Pál idézte fel a forradalmat megelőző kkből. A gentry sokszor hizelgett ugyan a czimmel ró aristokrátiának, de soha nem szerette, idegen- ggel viseltetett iránta, pedig a középvagyonú föld- rtokos nemesség még mindig azon elem, mely a pviselőházban uralkodik, s az újkor szellemével ég mindig nem tud tökéletesen megbarátkozni.

A főrendek a jövőben.

Midőn az országházban oly szónoklatokat llok, hogy a törvényhozás súlypontja ezentúl a pviselőháztól a főrendekhez megy át, hogy a rmány néhány nagy úr kegyelmétől függ s min-

den reformtörekvés hajótörést fog szenvedni, akkor felébrednek bennem a régi idők emlékei, midőn az izenetek a szólásszabadság sérelméről szakadatlanul vándoroltak fel és alá a két táb'a között s a főrendek csökönyösen visszautasították a követi tábla többségének felirati javaslatát. Akkor csakugyan szidtuk a főrendeket, de tudtuk, hogy ellentállásuk Bécsben találja megtejtését, hogy ők még inkább servilisek, mint konzervatívek, azt tartják, hogy kötelességük az udvari körök felfogását képviselni és azt a karok és rendek táblája ellen megvédeni. Akkor nem létezett nálunk parlamentarizmus, a kormány nem volt az alsóház többségének kifolyása, sőt folyvást ellentétben állott vele. Midőn tehát a főrendeket támadtuk meg, a bécsi kormányt értettük ez alatt s nem volt hossza-vége a felháborodásnak.

Széchenyi azonban máskép fogta fel a helyzetet mint mi, ismerte a bécsieket, tagadta, hogy bennök rossz akarat volna Magyarország ellen, hogy ők szándékosan nyomnák el a nemzetet és akarnák tönkretenni a magyart, s azért aggodalmainkat mindig kigúnyolta. Nem egyszer említé, hogy Wesselényi s az egész ellenzék, ha Bécs felé néznek és a távolság ködében a kormányt megpil-

antják, felkiáltanak: „Vigyázzunk, ime ott az ördög, ki bennünket el fog vinni, nem látjátok-e szarvait“ ő pedig t. i. Széchenyi, szintén látja ezeket, de szemei jobbak, felismeri, hogy ökörszarvak, nem az ördögéi.

Ezen adoma alighanem alkalmazható a főrendiházra is, hiszen ismerjük azokat, a kikből állni fog, tudjuk, hogy nincs bennök semmi malicia és semmi ördögösség, de azt is, hogy régi szerepök a kiegyezés óta egészen megváltozott, mert mióta a parlamentarizmus megtestesült alkotmányunkban, az ellentét a kormány és a képviselőház közt lehetetlenné vált; hiszen a kormány képviseli ennek többségét, ha pedig a képviselőház többsége nem volna többé hű tükre a közvéleménynek, akkor csakugyan nem a főrendiházban keresnők a nemzet akaratának kifejezését.

Azonidők régen megszűntek már, midőn a feudális urak ellent mertek volna állani a korona hatalmának, holott a mostani aristokratia szeret sütkérezni a korona fényében. Ami azonban őt leginkább jellemzi, az az indolencia és az unalmas rendszeres munka kerülése.

Vannak ebből is fényes kivételek, vannak mágánások kik még a burokratikus munkához is

hözzászoktak, de egészben véve mégis az életnek könnyebb végét fogják fel s inkább mulatnak, min dolgoznak.

Egyik legfényesebb képviselője ezen osztálynak, a ki a külügyek élén belészólhatott a nagy politikába s kinek szava az európai koncertben is súlylyal birt, mégis megunta magas állását s odahagyta az önkényt. Feltehető-e, hogy ő most rendszeren eljárjon a főrendiház üléseibe, mikor ott a Rába szabályozásáról vagy Paulernek valamely novellájáról kell tanácskozni? Lehet-e azoktól, kiket a futtatás vagy a rókavadászat érdekel, megkivánni, hogy a törvényhozás rendszeres munkájával és részleteinek kicsiségével bibelődjenek? Ezt ők soha tenni nem fogják, akár kilencszáz-, akár csak háromszázan legyenek. Ugyanazért nem való nekik az iniciativa, ez a lateinerek föladata, nem a főrendeké. kik érezve ezt, nem is bocsátkoztak bele a kezdeményezés elméletének bonczolgatásába, hogy melyik törvényre nézve illetékesek volnának, melyikre nem, hanem elutasították maguktól a kezdeményezés terhét az által, hogy az egész kérdést a régi állapotban hagyták, ami nem jelent egyebet, min azt, hogy a főrendek megköszönik a nekik felajánlott kedvezményt, mert a szokás eddig az volt.

hogy minden törvény csak a képviselőknél kezdeményeztessék, ez tehát ezentúl is így fog maradni.

A főrendiház tanácskozásai nem arra valók, hogy részletes megkülönböztetésekbe bele mélyedjenek, nem is szoktak igen sok időt igényelni. Még akkor is, midőn a tulajdon reformjáról volt szó, mely által az aktuális tagoknak két harmada jogait elvesztette, nem keletkezett semmi hosszasan tartó vita a főrendeknél, ez sokkal hosszadalmasabb és hevesebb volt a képviselőknél, mert az éles szónoklatok fényes harca nem illik a főrendekhez, ez a képviselőknak sajátsága.

Egyébiránt nemcsak nálunk van ez így, hanem Angolországban sincs máskép, ahol a peerek nem szoktak számosan megjelenni üléseikben s a nagyobb vita ritka kivétel; ugyanazért, ha valamely államférfi a főrendek közé neveztetik ki peernek, ezt úgy szokták tekinteni, hogy nyugalmaztatta magát s lemondott a közvetlen befolyásról a közdolgokra.

Bármiképp reformáljuk a főrendeket, bármily felsőházat alakítsunk, pezsgő életerőt még sem fogunk beleönteni soha. Csak a képviselőház képes a nemzet akaratát érvényesíteni s az aspirációt megvalósítani; csak e felé fordul a nemzet figyelme

A főrendek akadályozhatják ugyan egyszer-mászor valamely törvény létrejöttét, de ezt is csak ideiglenesen tehetik, sőt az alkotmányosság theoriája szerint éppen ez az igazi feladatuk, nem egyéb, mint időről időre magokra vonni nemzet indignációját s magokra vállalni a népszértlenséget. Függetlenségöknek, melyről oly sokszor van szó, csak ott lehet jelentősége, hol nincs parlamentarizmus s hol, mint például a német birodalomban, éppen nem szükséges, hogy a kormánynak többsége legyen a képviselőházban, ha a kormány kizárólag a koronát képviseli, másfélekézetűi lehetnek, mint a képviselők többségének ellentétek esetében sem nem mond le, sem fel nem oszlatja a képviselőházat. Nálunk elleben vagy Angolországban, hol a kormány a képviselőház többségének kifolyása a főrendek függetlenség csak azt jelentheti, hogy a főrendek ellentétbe helyezik magokat a nemzet többségének választottjaival, a mi nem éppen irigylendő egy szerep melyet sokszor ismételni alig lehetséges.

Akik dolgoznak.

Azon szellemes miniszterünk, aki ismételve arra gyelmeztet, hogy a nemzet multhatatlanul tönkremegy, ha kizárólag földmivelő marad s csak úgy fejlődhetik ki, ha iparra is ráadja magát, — multkor ház folyosóján elbeszélte, hogy czipőt akarván magának megrendelni, azt találta, hogy a czipész elfogult és roszkedvű. Megkérdezte tehát, mi a baja ; mire ez úgy felelt, hogy bizony sok a munkája, mert annyi megrendelése van, hogy nem tudja, mit csináljon.

— Azért soha se busuljon, hogy sok dolga van, inkább örüljön, csak akkor busuljon, ha sincsen dolga.

— Igaz, de az baj, hogy nincs elég legény, ahol találjam azokat ?

— Csak keresse, majd talál.

A miniszter tovább ment, találkozott egy titűnő asztalosunkkal, látja, hogy ez is nagyon komoly.

— Mi a baja ? mit busul ?

— Azt sem tudom, hol áll a fejem ; annyi a munkám s nincs elég legény ; ez a bajunk.

— Van pedig ezerhatszáz jogásznunk az egye-

temen, akik nem tudják, miként fognak megélni. Beh kár, hogy egy harmadát nem lehet a műhelyekbe rendelni, ahol bizonyosan jól megélnének, sőt idővel meg is gazdagodnának, holott most tudós proletárokká válnak, kik csak nyomorúságosan fognak tengődni. Ezt tudja mindenki, s mégis minden ember kereskedő, iparos, sőt még a vagyonosabb paraszt is tudós nevelést akar fiának adni, gymnasiumba küldi, hogy urat neveljen belőle; a helyett, hogy mesterségre adná, iparost, gyárost, kereskedőt nevelne belőle, ami reá és a nemzetre is előnyösebb volna.

A miniszternek igazsága van. Mert az csak ugyan igaz, hogy társadalmunk nem tud amerikai álláspontra emelkedni s beismerni, hogy nem az az úr, aki nem tesz semmit, csak mulat, játszik és unatkozik, hanem az, aki dolgozik, munkája után független, s nem szorul senkinek protekciójára.

Ismertem Washingtonban Wilson szenátort. Ez mint czipész kezdte, később meggazdagodott; de még akkor is, midőn ismertem és szenátorrá lett, nagy czipészvállalatnak állott az élén.

Midőn Johnsont, a ki eredetileg szabó volt, megválasztották az Egyesült Államok alelnökének, Wilson saját kezével varot neki egy pár czipőt

s megküldte az alelnöknek tisztelete jeléül, ez pedig viszonzni akarván az ajándékot, saját kezével varrot egy köpönyeget s ezt küldte Wilsonnak.

Pedig Amerikában is létezett olyan gentry, mely tökéletesen hasonlított a mienkhez.

A déli földesurak, akik rabszolga munkával műveltették jószágaikat, szerettek nyílt házat s szép fogatot tartani, vendégeskedni, mulatni, kártyázni s politizálni. Ezek lelkük mélyéből megvetették az északiakat, kik sűrögnek, forognak, főleg iparral s kereskedéssel foglalkoznak, sőt amennyiben földművelők, maguk szántanak és vetnek, a vizerőt fölhasználják, gépekkel dolgoznak, gazdaságukat is kereskedelmi szempontok szerint rendezik el, s ingyenélőnek nevezik azt, aki jövedelméből él s rendes dolga és foglalkozása nincs.

Egy ilyen déli képviselő vitába keveredett Wilsonnal a kongresszusban s megvető hangon említette, hogy hallotta, miként a tisztelt előtte szóló czipész volt, maradjon tehát a kaptafánál.

„De reméllem nem hallotta soha, felelt ez, hogy bárki panaszkodott volna, hogy czipőim nem voltak jók. Bármit csináljak, meg szoktam azt jól csinálni, legyen az czipő vagy jelentés.“

Az északi államok ipar és kereskedés által gazdagodtak meg, a déliek eladósodtak s tönkrementek és szidták a hunczfut yankeet, aki őket kiszívja és kizsákmányolja; mindamellett, hogy déli emberek kormányozták az Egyesült Államokat s ők töltötték be mind a hivatalokat is.

Tudvalévő dolog, hogy az ellentétes nézetek végre összeütközésre s belháborúra vezettek. A déli urak jobb katonák voltak ugyan, mint az északi iparosok, de végtére mégis ezek győztek nagyobb szívósságuk s vagyonosságuk által. Meg is szüntették a rabszolgaságot s az ingyen munkát, minek következtében a déli tartományok társadalmi s gazdasági viszonyai tökéletesen megváltoztak; a régi nemzedék elzüllött, fiaiknál meghonosodott az ipar és kereskedés. Most ott is csak azt tartják urnak, aki dolgozik és szerez, nem pedig azt, aki kényelmeskedik és költ.

Igaz, hogy oly társadalom, ahol mindenki dolgozik, kevésbé mulatságos, mint az, ahol fél napokat bor mellett s a kártyaasztalnál töltenek; de ezen unalmas Amerika annyira gyarapszik, gazdagszik és erősödik, hogy már most is uralkodik az európai piacokon, s veszedelmes versenytársa lett a magasabb kulturával bíró Európának.

A mi feladatunk sem lehet jelenleg egyéb, mint hogy erősödjünk és gyarapodjunk addig, míg békében élünk; ki tudja, mily idők várnak reánk a jövőben. De gróf Széchenyi Istvánnak szava még akkor is oly igaz marad, mint volt, mikor azt mondta:

A tele zsák könnyen megáll magától, az üres összeesik.

Nem mondom, hogy kizárólag vegyük anyagi érdekeinket figyelmünkbe s elhanyagoljuk mellette az eszményi irányt, a tudományt, a szabadságszeretetet. Ez nem lenne jó már csak azért sem, mert e nélkül nem fogunk gyarapodni s erősödni. De hiszen nemesebb célok nem állnak ellentétben az anyagi munkával, a szorgalommal és a takarékoszággal.

Ipar és földbirtok.

Sokszor említették már s még többször fogják említeni, hogy oly ország, mely kizárólag földmivelő, szegény marad s nem gyarapodhatik, csak az ipar teheti gazdaggá. Az országos kiállítás a városligetben mutatja, hogy mi ezen igazságot át-

kezdjük érezni s hogy nálunk is ki kezd fejlődni az ipar, sőt hogy vannak egyes ágai, melyekben már is versenyezhetünk a külfölddel, függetlenné tehetjük magunkat tőle és a szomszéd keleti országokba ki is vihetjük némely iparcikkeinket.

Maga a fővárosnak roppant gyarapodása, az Andrassy-út palotái és egyáltalában városaink fejlődése bizonyítják, hogy húsz év óta nálunk is az ipar és kereskedés roppantul haladott, s hogy egy nagy politikai és társadalmi átalakulás közepette élünk, mely a hatalmat a megyéktől a városokra, a gentry-ről a polgárságra ruházza át.

1848 előtt a városi elem nem vétetett semmibe, az összes városoknak az országgyűlésen együttesen csak egy szavazat adatott, annyi, mint bármely egyes vármegyének. A polgárság nem tett számot a nemzet életében, csak a nemesség jött tekintetbe, csak ez viselhetett országos hivatalt. A földbirtok uralkodott a társadalomban és a politikában s a városi elemben csak idegent látott, németet nyelvben s érzésben, mert a magyar faj földmivelő s legfőleg a kis iparra adja magát.

A földbirtokos nemcsak nálunk, de más országokban is alig foglalkozik a gyáriparral, legfőleg azon ágait műveli, melyek a mezőgazdaság-

gal legközelebbi kapcsolatban állanak, a czukor-
gyártást, a szeszfőzést, s ott hol a körülmények
kedvezők, vasipart. De épen ezen gyárak ki van-
nak téve gyakori válságoknak, nagy részök át-
ment részvénytársaságok vagy oly egyének kezébe,
kik kizárólag ezen üzlettel foglalkoznak s nagyobb
tőkét, több időt s osztatlan figyelmet fordíthatnak
üzletükre.

A városok gyarapodnak, de a vidék nem
tart lépést velök s különösen a régi gentry pa-
naszkodik, hogy vagyoni állapota rosszra fordul,
hogy mindinkább elszegényedik, birtoka más ke-
zekre jut, s hogy az új földesurak száma szaporod-
dik, kikkel nincs semmi rokonszenve, kik máskép
gondolkodnak s máskép élnek, mint ő.

Mind ennek okát hol az adóban, hol a ki-
egyezésben s a közös vámterületben, hol a vas-
utak és gőzhajók építése által hozzánk is eljutott
külföldi konkurenciában, főleg pedig az uzsorában
találják és szidják az új idők eszméit, melyek a
régii kényes életnek véget vetettek.

Annyi igaz, hogy a földadó, amidőn azt elő-
ször behozták, a jövedelem egy részének elkob-
zását jelentette az első birtokosnál; ez pedig szidta
a németet, de nem változtatta meg életmódját, sőt

mostanáig is megmaradtak a régi idők szokásai: a szomszédlátogatások, a vendégeskedések, a kényelmes élet, a szép fogat, a cigányzene, a kártyázás és a gondatlanság, melyek az előtt is jellemezték a földesurak falusi életét.

Nincs bizonytalanabb jövedelem, mint a földbirtok után. Ha a vetések jól is teleltek ki, félni kell a tavaszi szárazságtól, a májusi fagyoktól, a nyári jégesőtől s aratáskor a rossz időtől, mikor vagy a szem megszorul vagy kipereg, vagy a termést nem lehet behordani. Ha pedig minden jól sikerült, akkor aztán nincs ára a gabonának. Másszor ismét nagy a kivitel s nagy a jövedelem, de az adó és a kezelési költség egyforma, akár jó esztendő áll be, akár rossz, a földbirtokos nem készíthet magának biztos költségvetést előre, s gyakran jó zavarba, mert a nagy többség nem szokott még ahoz, hogy jó években tegyen félre s gondoskodjék a bekövetkező rosszabb időkről.

Ami azonban a mi középbirtokosainkat leginkább megrontja, az a politikai szenvedély. Mikor a választások közelednek, megkezdődik a vesztegetés is, mondhatjuk az egész országban. Ezen nemzeti bűn mindig tovább harapódzik, nyílt arccal lép föl, a kormány nem is tagadja, hogy

pártja veszteget s nyílt ülésben is csak azzal men-
tegeti, hogy mások is teszik s hogy a demagógok
ámítják a népet ígéretekkel, a mi nézete szerint
még veszedelmesebb. Az országgyűlési többség pe-
dig elpalástolja a bepanaszolt vesztegetést, még ott
is, a hol azt bebizonyították.

Eltekintve a népnek erkölcstelenítésétől, me-
lyet ily módon minden harmadik esztendőben nyil-
tan előmozdítanak, épen a középföldbirtokos az, a
ki a korteskedés által szenved. Hány család rom-
lott már meg a választások által, hány tisztességes
egyéniség züllött el azért, mert tagja akart lenni a
képviselőháznak. Választási időben mámor fogja el
mindazokat, akik abban résztvesznek, megszűnnek
minden pénztekingetek, előteremtik azt akárhonnán,
bármily áron, a választási siker becsületkérdéssé
válík. Így romlott meg s romlik folyvást egyrés-
ről az alsóbb osztályok erkölcsi érzülete, midőn
szavazatát egyszerűen áruba bocsátja, másrésről a
középosztálynak vagyona, mely reá megy a válasz-
lasztásokra.

Midőn a földbirtokválság szóba jött az or-
szággyűlésen, a bölcsek theoretikusok be kezdték bi-
zonyítani az intenzív gazdálkodás szükségességét,
ami oly országban, hol a birtok ugyanis el van adó-

sodva és a hitel drága, pusztá szó marad. Az intenzív gazdálkodás megkísértése inkább azoknál szól, kik nagyobb tőkével bírnak s jövedelmük fölöslegét fordíthatják erre, nem pedig azoknál kiknek birtoka máris meg van terhelve s kik kísérletek által igen könnyen tönkre mehetnek. A kinek tőkéje nincs s csak oly kölcsönpenzen élhet, az a közölhet beruházást, melyet rövid lejáratra visszatéríteni kell fizetni, az vagyonát kockáztatja, csak úgy, mint a játékos.

Mi a megyei középbirtokosoknak nem adhatunk jobb tanácsot, mint azt:

„Ne tarokkozzanak s ne ferblizzenek, ne vedégeskedjenek s ne quaterkázzanak, főleg pedig ne akarjanak képviselőknél megválasztatni; húzzák meg magukat s lássanak gazdaságuk után, főleg pedig ne költsenek többet, mint amennyit bevesznek.

Ha azt teszik, akkor elég intenzíve gazdálkodtak.

A költségvetés alkalmából.

Szegény nemzet vagyunk és szegénységünk érzete még fájdalmasabb az által, hogy igen jól tudjuk, mi mindenre volna még szükségünk, hogy a civilizált nyugot teljes színvonalára emelkedjünk.

Költségvetésünkben nagyobb megtakarítás alighetséges. A mai európai viszonyok közt a hadsereg létszámának lejobb szállításáról még csak álmodni sem szabad, de másrészt az adót sem lehet felemelni s mégis kénytelenek vagyunk oly várat építeni, mely még az üzletköltségeket sem tudja behozni; a deficités idők nem szünek meg, a kamadoosságunk évről évre szaporodik, már a jövő reményét is elzálogosítjuk előre.

Szükségeink minden tekintetben nagyok. A gazdasági állapotoknak nevezte br. Sennyei megyei közigazgatásunkat, mindinkább érezzük államosításának szükségét, de ennek keresztülvitele elmarad, mert a kinevezett hivatalnok drágább, mint választott s a mellett nyugdíjképes.

Igazságügyi állapotaink tarthatatlanok, a személyzet nem győzi a munkát, a hátralékok évről évre szaporodnak, de panaszainkra stereotyp a felelet: az ország szorult állapotánál fogva lehetetlen kiadások emelése.

Hát még a közoktatási miniszterium budgetjében, mily nagy a szükség s mily csekélyek az eszközök! Szerencsénk, hogy Moltke, a nagy hadvezér, egyszer említette, miként a német győzelmek a német iskolamestereknek köszönhetőek, s a

népiskolának ez által hadászati nevezetességet is tulajdonított, mert a tudományt, mint illet, még mindig nem tudják nálunk elegendően megbecsülni; a társadalom e tekintetben nem felel meg feladatának; a pénzügyminiszter pedig az ország finansziális állapotainak szorultságában, a miniszter-tanácsban, főleg a közoktatási budget fejlesztését célzó tételeket törli legkönnyebben; nem látja át, hogy a nevelés terjesztése jobb befektetés, mint azon összegek, melyek évenként a diósgyőri gyárra pazaroltatnak, hogy egy nagy iparvállalat váljék életképpé ott, hol sem használható kőszén, sem vaskő nem található s mind a kettőt távolabb vidékről kell oda szállítani.

Népnevelésünk állapota még most is csak kezdetleges, pedig tapasztalásból tudjuk már, hogy az iskola a magyarosítás leghathatósabb eszközévé válhatik, hogy az elemi iskola magyarosította meg a fővárost. De ilyenre most még nem gondolhatunk. Másfélezer községben még mindig nincsen semmi iskola, a tanítók pedig csak kivételkép felelnek meg a kulturára nézve oly nevezetes feladatuknak.

A mi középosztályunkat illeti, ez a miniszter tanúsága szerint is, hibásan fogja fel gyermekeinek nevelését. Gymnásiumba küldi azokat, mert urat

akar belőlük nevelni ahelyett, hogy mesterségre vagy kereskedelemre adná, pedig a kiállításnál megtanulhatta, hogy az iparos, ha nem is tette le az érettségi vizsgát, részesülhet kitüntetésben, szerezhethet hirt és vagyont; de a közvélemény árja más irányt vett, mindenütt csak gymnasiumot kívánnak, nem reáliskolát s ahol ilyen létezik, annak alig vannak egyéb mint semita tanulói. Még a hivatalszolga sem akarja fiát mesterségre adni, ha látja, hogy az élénk és tanulékony, inkább tandíjmentességet és stipendiumot keres számára, gymnasiumba küldi, urat akar belőle nevelni, pedig legjobban tudja, hogy csak czifra nyomoruság az alsóbb hivatalnokoknak élete.

Szükséges volna egy oly tanárképezde, mely internátussal volna összekötve, hogy tanárjelöltjeink nem csak a tudománnyal, hanem a társadalmi formákkal is megismerkedjenek járni, ülni, enni, társalogni úgy tanuljanak, mint az a művelt világban szokás, ezt pedig sem az iskolában sem a kávéházban nem tanulják meg.

Másrésről szükséges volna nálunk is oly intézet, minő a Tereziánium Bécsben, nevelő intézet az arisztokratia, a gazdagok fainak részére. A jezsuiták ebben is kimutatták okosságukat, midőn

ily célból szervezték a kalocsai és kalksburgi intézetet; a magasabb úri osztály nevelését akarják kezökbe kapni; világi intézet, mely ezen célnak felelne meg, nem létezik még az országban, azt pedig az államtól még sem lehet megkivánni, hogy az ő költségén alapíttassék ilyen intézet. Semmi sem mutatja jobban, minő a mi arisztokrátiánk, mint az, hogy eddig nem akadt közülök senki, a ki ily intézetre alapítványt tenne, s e mellett felbuzdítaná a társadalmat.

A kolozsvári egyetem kifejlesztése lassan halad s jellemzi állapotainkat, hogy a harmadik egyetem felállítása napirendre kerül, mielőtt a második tökéletesen felszereltetett volna.

Hát még közművelődési intézeteink szükségletei! Mennyi itt a hiány s mily csekélyek az eszközök, melyeket az állam e tekintetben ad.

„A műveltség pénzbe kerül“, — ezt ismételte nekem mindig egyik szabolcsi barátom; mi pedig azt igényeljük, hogy a művelt nemzetek sorába tartozzunk, holott koldus nemzet vagyunk.

Trefort miniszter levele.

Gyönyörű látvány volt az, midőn a király verőfényes tavaszi napon családja tagjaitól s a külföldi hatalmak képviselőitől körülvéve az ország nagyjai s a nép ezrei előtt a hazai ipar és munkáság kiállítását megnyitotta. Az egész ország fellelkesült, hiszen négyszázad óta alig látott nagyobb-szerű ünnepet a fővárosban, sem szorosabb és szívélyesebb viszonyt a nemzet és a korona közt. Mintegy varázsvessző ütésére világvárosi életre ébredett fel Budapest s a külföldi látogatók, kik most nagyobb számmal jelentkeztek, meglepetve fedezték fel, hogy a nyugati civilizációnak csak az erdélyi Kárpátok vetnek határfalat. Nem volt az országnak oly szöge, honnét a látogatók elmaradtak volna a kiállításról, s midőn végre, hat hónappal később, a trónörökös lelkes, hazafias szavakkal bezárta a kiállítást, s a király meglegedését s bizalmát a nemzet jövője iránt fejezte ki levélben, akkor a nemzet önérzettel pillantott vissza a kiállításra s biztonsággal nézett a jövő elébe.

De a lelkesedés ezen mámorába belehangzott egyszerre egy óvó és intő szózat, mely illetékes helyről az ország s a nemzet gyengéire irányozta

figyelmüket ; a nép egészségtelen lakjaira, hygienikus ismereteinek hiányaira, a falvak és házak rossz elrendezésére, a népnevelés hiányaira. Hallottuk, hogy a néptanítók nevelése kezdetleges, hogy gymnasiumaink hire rossz, s hogy legnagyobb hiányos hírénél csakugyan nem jobb s hogy kórházaik egyetemünknek legalább egyike épen nem kielégítő holott az országra kettő sem elégséges.

Mindez és sok egyéb az ipar- és kereskedelmi nevelés szükségességéről, sőt még arról is, hogy a nemzet dissolúciója sincs kizárva a lehetőség sorából, éles kritika ; és a pessimisztikus nézet nem a szélsőbal vagy általában az ellenzék pártjairól hangzottak füleinkbe, hanem egyenesen miniszteri bársonypadokról ; Trefort az, a közigazgatási miniszter, aki a nemzetet óva inti, bizza el magát s figyelmezteti az őt környező viselkedésekre ; Trefort, ki talán épen azért, mivel megszokta minden czikornya nélkül mindazt egyenesen kimondani, a mi szivén fekszik, tizenkét óta minden minisztereink közül a legnépszerűbb Trefort, kinek érdemeit Kossuth is teljes elismerésében részesíti. A köztisztélet, mely személy körülveszi, növeli szavainak súlyát.

Évek óta hangoztatja már ő, hogy puszt

fmivelő nép soha nem gazdagodhatik meg s
k a vagyon adja meg a függetlenséget, csak az
r emelheti a nemzet jólétét, a mi nem azt
nti, hogy a földbirtokos állítson gyárat, ha-
n azt, hogy csak akkor lehet földmivelő, ter-
ő lakosságunknak jobb dolga, ha a fogyasztó
osság száma növekszik s a gyári munkások és a
osok lakói nagy belföldi piacot teremtenek ter-
sünknek.

Évek óta figyelmeztet a nemzeti jellem azon
rencsétlen oldalára, hogy úrnak csak azt tart-
a földbirtokoson kívül, a ki hivatalnok, ügy-
orvos, mérnök vagy művész, habár e mellett
lal, nem pedig azt, aki keze munkája s élel-
ssége után meggazdagszik; minélfogva min-
ki gymnasiumba járattja fiát s minden kis
os azon van, hogy legyen gymnasiuma. A ne-
és ily ferde irányának természetes követke-
e, hogy a gymnasiumokból s egyetemekből ki-
ült ifjúságunknak nagy többsége élnetelen, nem
almas semmi üzletre, nem tud a maga lábán
ni, még a leghitványabb hivatalt is inkább ke-
mint hogy tulajdon erőlködése után megélni
kódnék. Protekció után szaladgál, ettől s nem
e megfeszítésétől várja jövőjét s ha stipen-

diumot vagy utazási segélyt nyert, azt hiszi, hogy az állam elvállalta már egész jövőjének gondjait s igazságtalanságról panaszkodik, ha nem jut tüstént hivatalba, mert a bureau zárt légkörében keresi az életerőt.

Szükséges volna csakugyan, hogy a nyugati s különösen az amerikai fogalmak meghonosodnának nálunk; ott a vagyon ad állást, ugyanazért mindenki azon van, hogy munkát találjon magának és ennek révén vagyont, nem pedig protekció útján holmi gyenge állást, mely nem elég séges arra, hogy az úri külsőségek föntartásának, vagy éppen családalapítás lehetségessé válják.

Ez nevelésügyünk legnagyobb hibája; ifjaink nem tanulják meg azt, hogy az életben magok gondoskodjanak magokról, nem pedig atyafiak s barátok által protekciót keressenek, s nem gondolják meg, hogy az állam nem tarthat el mindenkit, a ki az egyetemet végezte. Hiányzik náluk a munkakedv, azt kívánják, hogy mások gondoskodjanak rólok s aztán haragszanak, ha a zsidó fiú, a ki velük egy padon ült, de tudta, hogy protekcióra nem számíthat, kinek nincsenek atyafiai, ismerősei és patrónusai a miniszteriumokban,

élelmesebb, és inkább azon van, hogy vagyonra tegyen szert, mint hivatalra.

Ha van arisztokratikus nemzet a világon, az bizony az angol s mégis azt találjuk nála is, hogy a parlamentbe sokan választatnak be, kiknek nem volt tudományos nevelésük, kik nem jártak Oxfordba vagy Cambridgebe, kik magok erejéből mint iparosok és kereskedők tudtak boldogulni s ügyes-ségők által gyármunkásból gyártulajdonosokká váltak. Ott a gazdag kereskedő, a gazdag iparos, a gazdag földbirtokos közt nem tesznek oly különbséget, mint nálunk, hol a társadalom ferde iránya az iparnak és kereskedésnek nem adta még meg az őket megillető tekintélyt, ellenben azt tartja, hogy az egyetemi nevelés megadja azon talmi aranyozást, mely az igazi arany mellett is elfoglalhatja helyét, habár első pillanatra is felismerik.

Mindaddig, míg általános elvül nem lesz elismerve, hogy minden munka tisztességes s csak a munkátlanság szégyenítő, hazánk jövője csakugyan nincs biztosítva, az urhatnámság veszélyezteti azt. Amerikában mindenki dolgozik; hol veszt, hol nyer, de folyvást munkálkodik; annak, a ki lábát lógatja, jövedelméből akar megélni, nincsen becsülete az észak-amerikai államokban.

Igaz, hogy ily demokrata, vagy, nem bánom, nyárspolgári felfogást nem szokott még meg a mi gentry-társadalmunk, de az idők kényszerűsége megtanította már az adófizetésre is, meg fogja tehát szokni azt is, hogy gyermekei iparos- és kereskedelmi pályára lépjenek; ha pedig ezt nem teszi, csakugyan elvész, s olyanok lépnek helyébe, kiket eddig lenézett.

Földmivelésünk és az ipar.

Az emberi nemnek, civilizációja hűbéri stádiumában, midőn a földes úr a jobbágyok ingyenmunkájára számíthat, készpénze ugyan alig van, de anyagi szükségleteit földjeinek terméséből, majorságaiból, nyájaiból bőven fedezheti; általános jólétnek örvend, gondja minél kevesebb és van ideje elég. Nem fogja azonban fel, mit érthet a már magasabb művelődési fokon álló nyugat az alatt, hogy az idő pénz. Az ő ideje csak arra való, hogy politizáljon; hogy az ország vagy a megye dolgaiba szóljon bele; hogy ex nobili officio ingyen járuljon hozzá a közigazgatáshoz; hogy pereljen szomszédjaival; hogy keresse családjának

alvó jussát; ^{és} hogy utána lásson a jobbágyok és béresek munkájának; hogy ellátogasson ismerőseihez és quaterkázsek velük; hogy vadászson, kártyázzék, mulasson s ölje a reá nehézkedő időt, melyből az egyszerű viszonyok közt pénzt csinálni nem tud. Kényelmes tétlenségben éli tehát napjait; nem ismeri a létért való küzdelmet, mialatt jobbágya homlokának verejtékében csak nehezen keresi meg a kenyeret magának és családjának, de még nehéz esztendőkből sem hal éhvel.

A nemzetek élete nem ismer azonban hosszú tespedést. Az eszmék és a vágyak mindinkább kifejlődnek s a patriarkális idők és viszonyok nem tarthatják magukat fenn, ha a szomszéd nemzetek előhaladnak a civilizációban. Már az önfentartás ösztöne is megköveteli az ily állapotok megváltozását. A jobbágy megkívánja a szabad földet s egy magasabb civilizáció igényei lépnek előtérbe. A terménygazdaság helyébe lép a pénzgazdaság s vele az adók különböző nemei, mert a művelődés pénzbe kerül. Iskolákat nem lehet ingyen alapítani. A rendőrség, mely életünket s vagyónkat a rablás ellen biztosítja, az igazságszolgáltatás, nagy költséget igényelnek. Utakat és vasutakat építeni, mocsárokat kiszárítani, folyókat szabályozni, nagy

tőkék nélkül nem lehet s a mint az ingyenmunka megszűnik, az adófizetés beköszön, vége a gondtalan életnek, a létért való küzdelem a földbirtokosnál is jelentkezik. A kik pedig erre nem bírnak elég erővel, azok elhullnak s elzülленek; a politikai hatalom átmegy a falusi kastélyokból a városi irodákba, a földbirtokostól a mozgó tőkéhez.

Az ily átmeneti időszakok sok szenvedéssel és nehéz küzdelemmel járnak, de kikerülhetetlenségüket nem tagadhatja senki. Ha pedig hozzájárul még a külföldi túltermelés az emberi munkáság minden ágában, akkor a földmivelő népek válságos állapotba jutnak, a föld jövedelme apad, a terményeknek ára alig fedezi a termesztés költségeit, az adó pedig mindig emelkedik s emelkedik minden egyénnek igénye a jóléthez. A nők sem elégszenek meg az anyák idejében szokásos egyszerű ruházattal. Már egészségi tekintetből is tágasabb lakást kívánunk meg, mint ősaink; kifejtettebb izlésünk s iskolázott szépségérzetünk megköveteli a drágább butort s igényeink növekedésével nem tart lépést jövedelmünk. Mindenki azt kívánja, hogy az állam gondoskodjék róla s kikerülje a létért való küzdelmet, hivatalt keres és protekciót; maga erejére nem akar támaszkodni senki.

Ilyenek nálunk jelenleg az állapotok. Ilyenek minden földmivelő országban: a lengyeleknél, az oroszoknál, a szerbeknél, a románoknál. Azok pedig, a kik a közgazdaság törvényeit ismerik, újra meg újra hangoztatják, hogy a földmivelő országok mindig szegények, csak az ipar kifejllesztése segíthet rajtuk.

A földbirtokosok nem igen értik ezt a tanácsot; nem egy említette már előttem, hogy az ily tanács meddő. Minő ipart is folytathatna a földesúr? Ha pálinkaházat vagy czukorfőzőt alapít, előre tudhatja, hogy megbukik; a nagy gyárak előlik a gazdasági kis ipart csak úgy, mint a nagy textil-ipar megöli a parasztok házi iparát. Csak a tömeges termelés állhatja ki a világversenyt, kisebb tőke nem várhat sikert az ipar mezején.

Mind ez igaz. És ha azt hangoztatjuk, hogy ipar nélkül hazánk tönkre megyen, nem is azt értjük alatta, hogy földbirtokosaink iparosokká váljanak, hanem azt, hogy a gyáripar meghonosításával szaporítsuk a fogyasztók számát, kik terményeinket itthon fogyasztják, midőn a külpiacokról az amerikai, indiai és ausztráliai verseny által kiszorítottak.

Hazánkban a lakosság csaknem kizárólag

földművelő, holott a nyugoton körülbelül egy negyede iparvállalatokkal keresi kenyerét s e szerint a földművelőhöz képest nem termelő, hanem fogyasztó. Nálunk, a mint tudjuk, a gyáripar, különösen a textil-ipar még bölcsőjében fekszik. Magyarország a cislajthán gyárosoknak piacza, melytől a közös vámpolitika elzárja az olcsóbb német, francia és angol portékát s a védvám természete hozza magával, hogy ezen cseh, morva és német gyárosok ellustulnak s nem jut eszükbe a vitelbér megkimélése végett magyar földön s a kelet határain állítani fióktelepeket, hogy kihasználják szomszédságukat s megtartsák a keleti piacokat, melyeknek évről-évre nagyobb szükségleteit a tevékenyebb francziák, angolok és németek kezdik kielégíteni, kiszorítva az osztrák ipart.

Mindenki tudja, hogy néhány év óta nemcsak borunk, hanem ásványvizeink is nagyobb mennyiségben szállítatnak külföldre s kereskedésünk tekintélyes cikkévé válnak. De ezen milliónyi palacznak, melyekbe borunkat, vizeinket töltjük, csak legkisebb része készül hazánkban. Borszéken egész napig nyitva bagyják az üveget, melyet borvizzel megtöltöttek, hogy a szénsav elpárologjon, mert a palaczk oly rossz, hogy elpattan, ha a vizet

tüstént dugaszolják. Honi pezsgőnket francia üvegbe szűrjük, pedig könnyebb volna jó erős üveget gyártani, mint egészséges, izletes pezsgőt.

Olvastam, hogy Németország leghiresebb üveggyárosai a világhírű Siemens és Halske cég Budapesten akar nagy üveggyárat alapítani s e tekintetben a fővároshoz be is adta kérvényét. Ugy tudjuk, hogy ez a cég az üveggyárt új találmányokkal tökéletesítette, hogy a közönséges homokból készíti a legtartósabb üveget s hogy egyelőre kétezer munkásra tervezi budapesti telepét.

Ajánlata már hónapok óta a városatyáknál hever, de nem hallottuk, hogy azt eddig alapos vizsgálat alá vették volna. Valószínűleg megvárják, hogy a német cég megunja a várakozást, Bukarestbe menjen, a románok földjén állítson telepet és onnét lássa el bortermelőink és ásványvizeztulajdonosaink szükségletét.

A párbaj.

Társadalmunk ál-isteneket imád; a XIX. század végén a középkori lovagiség egy torzképének emel oltárokát s véráldozatokat hoz neki, mint a phoeniciaiak régente Molochnak.

A társadalom megkívánja ezen áldozatokat mert ha valaki elég bátor volna, a divatos balité-

letnek elleneszegülve, egy jött-ment henczegőnek kihívását el nem fogadni, legjobb barátai is megtagadnák tőle a kézszorítást; a bálban leány nem tánczolna vele, páriává válnék, a kinek társadalmi állása nincsen. Így akarja ezt a társadalom, mely nem a henczegőt, a házsártost, a könnyelműen séregetőt zárja ki köréből, hanem azt, aki nem látja át, mi köze legyen az ügyesebb vagy ügyetlenebb kardforgatásnak és pisztolykezelésnek a becsülethez s miként gyógyíthassa a kapott vagy adott seb a becsület megsérülését.

Mit is bizonyít a párbaj? Csak annyit, hogy azok, a kik ilyet vivnak, elég bátorsággal birnak, véröket, talán életöket koczkáztatni. Azt semmi tesetre nem bizonyítja, hogy a két fél, vagy az egyik közülök, megfelel minden tekintetben a qæcsület szigorú követelményeinek. Ha a középkor a férfibátorságot tartotta a legfőbb erénynek, a mi korunk másféle követelményekkel lép fel s a bátorságot nem tartja elegendőnek arra, hogy a férfi megfeleljen emberi hivatásának.

A görögök és rómaiak nem ismerték a párbajt; Themistoklest nem nevezték komisznak azért hogy vezértársának, aki a tanácskozásban botját emelte ellene, oda kiáltott: Üss, de hallgass meg.

A párbaj sokkal később keletkezett, a történelem legsötétebb századaiban, midőn a régi művelődés csaknem utolsó nyomáig megszűnt s rablás és a gyengébbnek elnyomatása volt napirenden; midőn igazságot mindenki öklével szerzett magának, mert oly bíróságok alig léteztek, melyek igazságot szolgáltathattak volna. Mi pedig, a helyett, hogy mint a XIX. század polgárai, az emberi művelődést előmozdítani iparkodnánk, fölelevenítjük a sötét századok balitéleteit. Ma már minden jogász, minden hivatalnok még a tanár és tanfelügyelő is lovagnak érzi magát; elfelejtve, hogy a régi időkben is még a magas születés sem tette az ifjat lovaggá, szükség volt, hogy más lovag által avattassék azzá.

A középeurópai társadalom a párbajcodexet fogadta el nemzetközi legfelsőbb törvénykönyvül, de az északamerikai államok már egy emberöltő óta emancipálták magukat alóla. Hamilton, legkitünőbb államférfiainak egyike, Burr Áron, a köztársaság alelnöke által lövetett agyon párbajban a század elején. Decatur, Északamerika leghíresebb teugernagyja, színtén párbajban esett el tiz évvel később. A köztársaság érezte, hogy ily veszteségek nem állnak arányban a becsület torzképének bálványozásával s az északi államok társadalma el-

fordult a párbajvivók dicsőítésétől oly annyira, hogy már egy emberöltő előtt megszűnt náluk párbaj a nélkül, hogy a társasági illem ennek kárát vallotta volna. A párbaj csak mint a déli rabszolga álamok institutiója maradt meg, mert a rabszolga tartó gavallérnak tartotta magát, a ki nem dolgozik, idejét politikával, kártyával, vadászattal, udvarlással s hébe-korba párbajjal töltheti s lenéz az északi polgártársait, akik munkával meggazdagodtak s a párbajmániát távol tartják maguktól. A két nézet végre összeütközött s a harcz végre gavallérok vereségével végződött. Fiaik munkárszorultak már s ezzel a köztársaság összes társadalma véget vetett a párbajoknak.

Angolországban a királyné szívóssága szintén képes volt megszüntetni a párbajt. Wellington herceg kijelentette ugyan, hogy a sereg fegyelmének s a tisztek közti nélkülözhetlen becsületpontnál fentartása szorosan megköveteli a párbajok eltűnését, azonban Viktória királyné női makacssággal ragaszkodott kijelentett elvéhez, hogy senkit, aki párbajt viv, nem fogad soha udvaránál, az ne közelítsen soha személyéhez s ez évek hosszú során át elég séges volt arra, hogy az angol társadalom elforduljon a párbajoktól s hogy mindenki a bíróságnál ke

resse a becsületsértés megtorlását. Aki Angliában valakit kihív, azt a kihívott egyszerűen fiskálisához utasítja, végezzék el az ügyet törvényszerint a bíróság előtt.

Nálunk még a törvény is külön szakaszt szentelt a párbajnak, holott a büntető törvény általános szabályai a párbajra is bátran alkalmazhatók, mert a logika nem talál különbséget a parasztleányok és urfiak verekedése közt. Ha ennek nincs komoly eredménye, vagy a testi sérülés csekély, nincs semmi ok arra, hogy az államügyész abba bele ártsa magát, az legfeljebb rendőri kihágás. A büntető bíróság beavatkozása csak ott kezdődhetik, a hol a sérült fél feljelentést tesz. Halál, vagy súlyos testi sérülés esetében ellenben az államügyésznek kötelessége hivatalból közbelépni; de nincs semmi logikai ok arra, hogy a büntetőtörvények alól kivételt tegyünk s a párbajt kivételes bünténynek állapítsuk meg, melyre nézve a büntető eljárás valóságos komédiává válik, mert az elítélt emberelő előre is biztosnak érzi magát s tudja, hogy fogságának ideje a büntetés elengedése által nem sokára meg fog rövidülni.

Ennek következtében a jelenkor Molochjának oltárai erősebben állanak, mint bármily vallás oltárai s a véráldozatok nem szűnnek meg előtte. Így kívánja ezt még a jelenkor civilizációja!
